

Божеску М. Г.,
Буковинська державна фінансова академія, м. Чернівці

ЗАЧИННА ФАЗОВІСТЬ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ВИРАЖЕННЯ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

У статті розглядаються засоби вираження зачинної фазовості у сучасній англійській мові. Дослідження дозволило виявити, описати та проаналізувати словотвірні, морфологічні, лексичні, синтаксичні та контекстуальні засоби вираження зачинної фазовості.

Ключові слова: аспектуальність, фазовість, фаза, зачинність, засоби вираження.

В данной статье рассматриваются средства выражения начинательной фазовости в современном английском языке. Исследование позволило идентифицировать, описать и проанализировать словообразовательные, морфологические, лексические, синтаксические и контекстуальные средства выражения начинательной фазовости.

Ключевые слова: аспектуальность, фазовость, фаза, начинательность, средства выражения.

The present article focuses on the means of expressing ingressive phase in Modern English. The research allowed to identify, to describe and to analyze the word-formative, morphological, lexical, syntactic, and contextual means of expressing ingressive phase.

Key words: aspect, phase, ingression, beginning, means of expressing.

Проблеми, пов'язані з вивчення аспектуальності, її складових, а також засобів їхнього вираження неодноразово привертала увагу лінгвістів. Найбільш відомими серед них є дослідження таких видатних лінгвістів як Ю.С. Маслов (1978), Т.В. Булигіна (1982), М.А. Шелякін (1983), О.В. Бондарко (1987, 2002), В.С. Храковский (1987), В.П. Недялков (2003). Проте, питання фазовості, та, зокрема, зачинної фазовості, все ще недостатньо досліджені як у вітчизняній, так і зарубіжній літературі і залишаються дискусійними. Актуальність роботи зумовлена відсутністю сучасного дослідження зачинної фазовості та засобів її вираження у сучасній англійській мові.

Фазовість передає початковий та кінцевий етапи спливання дії, а також проміжні етапи розвитку між початковою та кінцевою межею. Фазові компоненти утворюють систему, де вихідним та найпростішим є значення "починати". Ю.Д. Апресян розглядає як похідне значення "припиняти", з компонентом "починати не", та значення "продовжувати", з компонентом "не припиняти", та, відповідно, "не починати не" [1, с. 27].

Фазова детермінація є одним з "компонентів якісної аспектуальності" [5, с. 153]. За словами Ю.С. Маслова, "фазова детермінація є виділенням однієї з фаз у спливанні дії або стану – зачинної, серединної або кінцевої. ... Виокремлення початкової фази дії або стану дає самостійне аспектуальне значення – інгресивне, широко представлене у різних мовах" [3, с. 18].

Мета нашого дослідження – визначити засоби вираження зачинної фазовості у сучасній англійській мові. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань: проаналізувати 1) словотвірні, 2) морфологічні, 3) лексичні, 4) синтаксичні та 5) контекстуальні засоби вираження зачинної фазовості та навести основні моделі зачинних фазових конструкцій. Матеріалом дослідження слугували одиниці зачинної фазовості виявлені у художніх творах сучасних американських і британських письменників обсягом 30.000 сторінок шляхом комп'ютерної вибірки.

Словотвірними засобами фазовості є префікси та суфікси, а також словотвірні моделі з фазовим значенням. Дієслова, що виражають становлення, утворюються за допомогою суфікса –en (*come to be, become*), наприклад: *blacken, broaden, freshen, sadden, soften, worsen, weaken* тощо. Становлення – повільний, поступовий перехід із небуття у буття (*become – come to be, grow to be; begin to be*). Дієслова становлення марковані також суфіксами –(i)fy, наприклад: *to solidify, to acidify, to alkalify, to calcify*; та –ize (ise), наприклад: *to oxidize, to plasticize, to polymerize*. Зачинні дієслова, що позначають повторний початок, марковані префіксом re – (again), наприклад: *to refresh, to renew, to restart, to recommence, to reopen*.

Фазова лексика – це складне сплетіння дериватів різних частин мови. Між фазовими дієсловами та фазовими іменниками також існують складні дериваційні відношення. Існують випадки паралельного словоутворення, відношення конверсії, утворення декількох іменників від однієї дієслівної основи: *initiating – initiation, initiator*.

Чимало зачинних фазових іменників та прикметників утворено за конверсією: *start, gel, firm, inchoate, flare-up, face-off* тощо.

Фазові іменники можуть утворюватися й від фразових фазових дієслів, при цьому постпозит стоїть перед коренем та виступає префіксом: *outbreak, outburst, outset, onset*. В інших випадках фазовий іменник утворюється за допомогою афікса дієприкметника теперішнього часу, а постпозит займає звичну пост-позицію: *setting off, going off*.

До **морфологічних форм**, у яких реалізуються фазові дієслова, належать окремі значення деяких видно-часових форм. Майбутній час, наприклад, пов'язаний із вираженням початку, який має потенційний характер:

– *There is nothing so likely to give it as standing and stooping in a hot sun; but I dare say it will be well to-morrow* (J. Austen "Mansfield Park").

Найтісніше переплетені видно-часові та фазові характеристики дієслівної дії, оскільки вони передають суміжні поняття: граничність та часову локалізованість. Усі етапи дії можуть позначатися видно-часовими формами повнозначних дієслів, характер яких поширюється і на фазові дієслова. Фазові дієслова є одним із засобів передачі об'єктивного часу, виокремлюючи у дії або події етапи їхньої реалізації. Тим не менше, саме передавання фаз може мати різний характер: миттєвий, коли початок та кінець дії практично збігаються; тривалий, коли у кожній із фаз виокремлюють початок, середину та завершення. Фазові дієслова можуть передавати тривалість/лімітатив-

ність своїми часовими формами. Найчастіше для позначення фази дії і способу її реалізації використовують групу часів Indefinite:

– *"I'm not a bit tired and this is almost the last night of the year; really, because the prom stuff starts Monday"* (S. Fitzgerald *"This Side of Paradise"*).

Особливо частотними є випадки, коли необхідно передати процес початку фази як поступовий, та такий, що займає не точку, а відрізок на вісі часу. У цих випадках зачинні фазові дієслова мають форму прогресива, а наступне дієслово – форму інфінітива:

– *She had regained her breath and was beginning to resist* (J. London *"Before Adam"*).

Одним із найпоширеніших та найуживаніших засобів вираження зачинної фазовості в англійській мові є **лексичні одиниці**. Фазова лексика є взаємозв'язаною та розгалуженою системою лексем та фразеологічних словосполучень, які мають не тільки спільну концептуальну базу, але також зв'язані, як правило, дериваційними відношеннями. До лексичних одиниць зачинної фазовості належать слова різних лексико-граматичних категорій (дієслова, іменники, прикметники, прислівники), що мають фазову семантику, наприклад: *begin, beginning; initiate, initial, initially*; фразові дієслова типу *to flake out, to fade away, to nod off, to pitch into sth*, а також ідіоматичні одиниці, наприклад: *to see the light, to get/set/start the ball rolling, to set up a shop* тощо.

Серед дієслів, іменників, прикметників та прислівників із фазовими значеннями провідними є фазові дієслова. Саме вони створюють ситуації, у яких фазове значення є ремою. Інші частини мови, зазвичай, беруть участь у формуванні складних аспектуально-таксисних ситуацій, переважно залишаючись темою, таким чином зв'язуючи події тексту у їхній послідовності та взаємозв'язку.

Фазові іменники займають друге місце після фазових дієслів у ієрархії фазової лексики, оскільки вони можуть слугувати рематичною частиною висловлювання, хоча й значно поступаючись у цьому фазовим дієсловом. Іменники з фазовим значенням є будівельним матеріалом для створення численних фразеологічних та ідіоматичних одиниць типу *from start to finish, from the outset, at the beginning, for a start, (right) from the word go* тощо.

Найбільш мобільну частину зачинної фазової лексики складають зачинні дієслова. Вони безпосередньо виражають фазу аспектуальної дії, мають широкі синтаксичні можливості, можуть сполучатися як одне з одним, так й з іншими дієслівними операторами, наприклад з модальними та каузативними дієсловами.

Фазові характеристики дії знаходять своє відображення у семантиці великої кількості лексичних одиниць фазовості. Частина з них пов'язана з "чистою" фазою, тобто однозначно (визначення цих лексичних одиниць побудовані на базових фазових дієсловах та виразах: *begin, start, first, for the first time, etc.*) вказують на такі типи початку:

- 1) початок як момент переходу від небуття до буття: *to be born, give birth to, to institute*;
- 2) початок як ступінь розвитку дії: *start – begin to move; go at – begin or proceed vigorously*;
- 3) повторний початок: *resume, reopen, recommence*.

Щодо зачинних фазових дієслів, то в англійській мові постпозитиви, які походять від прислівників та приіменників, часто супроводжують повнозначні дієслова зі значенням руху, просування, розповсюдження та й власне фазові дієслова. Як правило, вони мають підсилюючу функцію. Якщо сполучення дієслова та постпозитива має спільне фразеологічне значення, тоді маємо справу з регулярно закріпленою значення початку. Це призводить, перш за все, до генералізації значення дієслова, що дозволяє фазовому дієслову сполучатися з широким колом предикатних актантів різної семантики.

Найчастотнішими у таких сполученнях є дієслова руху. Дієслова руху у сполученнях з іменниками зі значенням різних видів діяльності або існування позначають початок ситуації, тобто її виникнення: *enter upon, come into existence, to start off, to start up*.

Основною семантичною особливістю фазової дієслівної лексики є її облігаторна орієнтація відповідно до типу діяльності, наприклад: *to aggress – to begin to quarrel; to take up – to begin to advocate or support, to engage – to begin fighting with sb ...* Ця семантична особливість фазової лексики відображає специфіку об'єктивних фазових зв'язків. Фаза (кількість) дії не може мати окремого, незалежного від самої дії (якості) існування. Вони є нероздільними.

Ця риса фази відображається і у **синтаксичних одиницях** – різноманітних дієслівних словосполученнях. Ми виокремили такі моделі фазових зачинних синтаксичних одиниць:

- 1) "зачинне фазове дієслово + інфінітив", наприклад: *to begin to read, to start to smoke, to commence to do*;
- 2) "зачинне фазове дієслово + герундій", наприклад: *to start crying, to begin writing*;
- 3) "зачинне фазове дієслово + іменник", наприклад: *to start a war, to begin a lesson*;
- 4) "зачинне копулятивне дієслово + прикметник", наприклад: *to become red, to grow dark, to get silent, to fall ill, to turn yellow*;
- 5) "зачинне копулятивне дієслово + іменник", наприклад: *to become a writer, to become a rich man*;
- 6) "зачинне копулятивне дієслово + дієприкметник минулого часу", наприклад: *to get broken, to become tired*;
- 7) "зачинне дієслово (зі значенням каузативності) + іменник (зі значенням живого/неживого об'єкта) + (приіменник) + герундій", наприклад: *to draw smb. into discussing smth., to stir smb. into speaking*;
- 8) "зачинне дієслово + (іменник) + прийменник + іменник", наприклад: *to get into/out of place, to involve smb. into sth.*

Базовим дієслівним компонентом численних синтаксичних одиниць фазовості є одиниці, що потребують семантичного поширення. Це основні інгресивні дієслова (*begin, commence, start*), копулятивні дієслова (*become, get, go, grow, make, turn*), дієслова широкої семантики (*come, put, set, take*). Дієслівне ядро синтаксичних одиниць фазовості поширюється за рахунок дієслівних компонентів (інфінітив, герундій, дієприкметник минулого часу) та номінативних компонентів (іменники з прийменником та без прийменника, прикметники, займенники), що виражають вид діяльності.

Контекст – є іншим розповсюдженим засобом вираження зачинної фазовості. Компоненти, які утворюють текст – сполучники, обставинні показники тривалості дії, раптовості виникнення нової ситуації, імпліцитна зачинність, слугують **контекстуальними засобами** передачі аспектуально-таксисних ситуацій з імпліцитним фазовим компонентом значення. Система аспектологічного контексту охоплює як суто мовні засоби, так й ситуативні чи екстралінгвальні фактори оформлення аспектуальних значень конкретних дій.

Проспективність та ретроспективність імплікують виникнення / припинення ситуації та самі по собі мають фазовий характер. Хоча це не виключає наявності фазового дієслова у висловлюванні. Так, фаза проспективності у наступному реченні позначається фазовим дієсловом:

– *Then I will start dressing myself to go out ... (J. Joyce “Ulysses”).*

Крім планування, проспективності та реального початку дії можна виділити ще одну ситуацію. Це – невдала спроба виконання дії, що вводиться дієсловами *try* та *pretend*, які можуть її передати самостійно без фазових лексем:

– *He tried, because he loved her, to interest her in these things intelligently, but while she pretended slightly, she could not really see or care, and it was very plain that she could not (T. Dreiser “The Financier”).*

Початок дії можна передати обставиною зі значенням “раптово, зненацька” типу *suddenly, immediately, instantly, unexpectedly, quickly, abruptly, promptly, instantaneously, instantly, unexpectedly, at once, all at once, rapidly, impatiently, intently, all of a sudden, virtually, presently*:

– *He asks me to visit you, and I am happy – for reasons which you shall presently hear – to comply with his request (W. Collins “The Law and the Lady”);*

– *Sometimes people carry the mask they assumed that in due course they actually become the persons they seem (S. Maugham “The Moon and Sixpence”).*

Фазові дієслова та обставини способу дії використовуються у різних варіаціях. Інколи, для передачі фази дії вистачає тільки обставини, в інший час це здійснюється фазовим дієсловом, або обставина може використовуватися для якісної характеристики фази дії:

– *His notion was to wheedle your mistress out of the money by good behavior; but it seems he started badly by quarreling with her about a fiddle-playing parson (W. Collins “The Queen of Hearts”).*

Поява у полі зору спостерігача суб'єкта ситуації, який виконує певну дію, передається дієсловами *go/come* у сполученнях із герундієм повнозначного дієслова. Ціле сполучення має значення характеристики або конкретизації. При цьому дієслово *come* позначає наближення суб'єкта ситуації до спостерігача, а сама дія, що характеризує повнозначне дієслово, могла розпочатися раніше:

– *Elizabeth jumped out; and, after giving each of them an hasty kiss, hurried into the vestibule, where Jane, who came running downstairs from her mother's apartment, immediately met her (J. Austen “Pride and Prejudice”).*

У сполученнях дієслова *go* з герундієм, герундій передає дію, яка розпочалася:

– *Now on this occasion she went babbling as if he were broken-hearted, in need of her greatest care and tenderness (Dreiser “The Financier”).*

З викладеного вище стає очевидним, що зачинна фазовість виражається не тільки за допомогою зачинних дієслів. Для сучасної англійської мови характерним є цілий комплекс різноманітних одиниць зачинної фазовості, на всіх рівнях лінгвістичного аналізу – словотвірні, морфологічні, лексичні, синтаксичні та контекстуальні засоби, що передають універсальні стосунки реального світу. Перспективним напрямом наукових пошуків у майбутньому може стати аналіз сполучуваності та функціонування одиниць зачинної фазової лексики у тексті.

Література:

1. Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. Синонимические средства языка / Ю. Д. Апресян. – М. : Языки русской культуры, 1995. – 472 с.
2. Бондарко А. В. Теория значения в системе функциональной грамматики / А. В. Бондарко. – Москва : Наука, 2002. – 768 с.
3. Маслов Ю. С. К основаниям сопоставительной аспектологии / Ю. С. Маслов // Вопросы сопоставительной аспектологии. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1978. – С. 4-44.
4. Недялков В. П. Начинательность и средства ее выражения в языках разных типов / В. П. Недялков // Теория функциональной грамматики : Введение, аспектуальность, временная локализованность, таксис. – М. : Едиториал УРСС, 2003. – С. 180-195.
5. Храковский В. С. Кратность. Фазовость / В. С. Храковский // Теория функциональной грамматики. – Л. : Наука, ЛО, 1987. – С. 127-180.